

POVÍDAT SI SE SVĚTEM PO SVÉM

SVŮJ PRVNÍ ROMÁN PSALA PO NOCÍCH JAKO TŘETÍ SMĚNU VEDLE PRÁCE PSYCHOLOŽKY A PÉČE O MALÉ DÍTĚ. AŽ NOBELOVA CENA ZA LITERATURU, KTEROU ZÍSKALA V ROCE 2019, JÍ DEFINITIVNĚ ROZVÁZALA RUCE. DNES SE MŮŽE POLSKÁ BESTSELLERISTKA A JEDNA Z HLAVNÍCH HOSTŮ LETOŠNÍHO VELETRHU SVĚT KNIHY OLGA TOKARCZUK VĚNOVAT VÝLUČNĚ LITERATUŘE A SPŘÍZNĚNÝM PROJEKTŮM. PSANÍ PRO NI NENÍ POUZE INDIVIDUÁLNÍM UMĚLECKÝM VYJÁDŘENÍM, ALE TAKÉ ZPŮSOBEM, JAK SE POSTAVIT STRACHU A MĚNIT SVĚT.

TEXT: KATEŘINA ČOPJAKOVÁ, FOTO: LUKASZ GIZA, WYDAWNICTWO LITERACKIE

Je symbolické, že s příjezdem na jubilejní třicátý ročník pražského veletrhu Svět knihy vyšla v nakladatelství Host prozaická prvotina Tokarczuk – Cesta lidí Knihy. Tu sice napsala už před více než pětatřiceti lety, přesto je stále aktuální a slouží jako dobrý úvod k její tvorbě čítající téměř dvě desítky titulů. Podobenství o touze po poznání se odehrává na konci 17. století, v době nuceného exodu hugenotů z Francie. V jeho stínu se do španělských Pyrenejí vydává nesourodý trojlístek cestovatelů – markýz, kurtizána a němý kočí, jejichž cílem je nalézt sumu veškerého poznání zvanou prostě Kniha. A román předznamenává to, co bude propříště pro její psaní charakteristické – magické příběhy s univerzálním sdělením napojené na minulost a čerpající z bohatství literatury. Olga

Tokarczuk (1962) je totiž nejen velká spisovatelka, ale také čtenářka, pro níž je literatura metodou, jak porozumět složitosti světa.

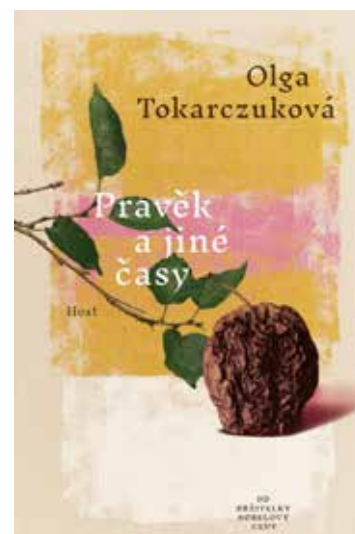
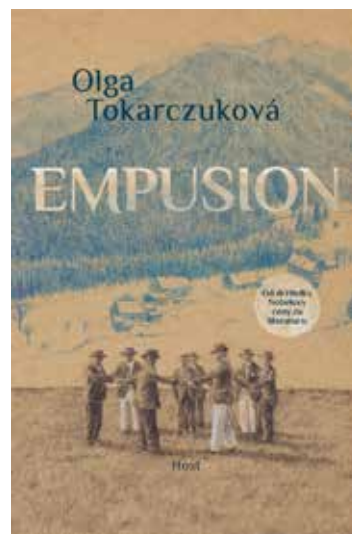
NOVÉ MÝTY

„Poprvé se mi podařilo vystavět větší, uzavřené vyprávění a myslím, že už tehdy se v něm objevily stopy, které

se později vracely v mých dalších knihách. Dnes mohu říct, že je to druh příběhu o touze po poznání jakéhosi smysluplného a významuplného zarámování lidského života,“ zhodnotila Tokarczuk svůj debut letos v květnu v rozhovoru pro týdeník Respekt. První knihou, která jí přinesla širší pozornost kritiků i čtenářů, se stal její třetí román Pravěk a jiné časy (1996). Příběh o fiktivní vesnici, středobodu mýtického světa bolestně zkoušeného velkými dějinami, je poutavě vyprávěn ve vlastním pozvolném pojetí času, jakkoliv se odehrává v překotném 20. století.

Umět zpomalit a zaměřit se na to, co bylo vysmíváno, stigmatizováno a marginalizováno, se propříště stane poznávacím znamením jejího psaní. Tokarczuk do středu svých fikčních světů často staví ty, na které se

zapomíná, ať jsou to ženy, příslušníci sexuálních, národnostních či náboženských menšin, a dává jim hlas. Obzvláště patrné je to v jejím morálním thrilleru Svůj vůz i pluh ved' přes kosti mrtvých (2009) pojmenovaném podle verše z básně Pekelná přísloví mystika Williama Blakea, jehož tvorbu hlavní hrdinka obdivuje. Důležitější než krimi zápletka a pátrání po pachateli několika vražd odlehlé oblasti česko-polského pomezí je svojská životní filozofie Janiny, učitelky středního věku, jež odmítne nadále trpět kruté chování lidí ke zvířatům a stane se jejich vášnivou ochránkyní.

Otázky, které autorka prostřednictvím své hrdinky otevírá, nutí čtenáře přemýšlet nad slepě přijatými společenskými normami a agresivním vytěžováním přírody. Literární teoretici tuto knihu někdy nazývají ekologickým románem, sama autorka raději mluví o příběhu spravedlivého hněvu. „Já i moje dítě jsme vegetariáni.

Byla jsem vegetariánkou, i když jsem byla těhotná. Můj syn je zdravý, silný a vysoký muž. Roste povědomí o tom, že maso jíst nemusíme a že se vyplatí vegetariánství podporovat. Možná stojí za to zahrnout úvahu o tak důležitém tématu i do dětských knih,“ zmínila v jednom z rozhovorů při svém americkém turné těsně po vydání knihy.

Právě takové poznámky, které vzletné myšlenky jejich esejů, povídek a románů usazují v realitě, jí v rodném Polsku přinesly hlasitou kritiku z konzervativních pozic, především od představitelů a příznivců politické strany Právo a spravedlnost. Už od pohledu je zřejmé, že spisovatelka si s polskou pravicí zrovna nezdá, liberální názory podtrhuje i její zevněšek – už roky nosí charakteristický uzel z dredů, podle jejích slov odkazující ke slovanské předkřesťanské kultuře. Politika Tokarczuk nikdy nebyla cizí, byla členkou polské strany

zelených, brala se za práva zvířat a angažovala se v otázkách uprchlíků. „Vymysleli jsme si historii Polska jako tolerantní, otevřenou zemi, která se ve vztahu ke svým menšinám nezmazala ničím špatným. Přitom jsme dělali strašné věci, jako kolonizátoři, národnostní většina, která utlačovala menšinu, jako majitelé otroků nebo vrahové Židů,“ ostře komentovala přikrašlování polské historie, za což si od nacionalistických kruhů vysloužila označení „antiPolka“.

Když v roce 2019 jako druhá polská (a čtrnáctá celkově) spisovatelka získala Nobelovu cenu za literaturu, vedle pozitivních reakcí vycházejících mnohdy z osobních setkání se ozvaly i kritické hlasy zvláště proto, že v rodném Polsku se blížily parlamentní volby. Tokarczuk s novou rolí postupně upozadila svá vystoupení v médiích, ještě předtím ale Polákům a Polkám vzkázala, „ať volí dobře pro demokracii“, a následně znásobila

Tokarczuk do středu svých fikčních světů často staví ty, na které se zapomíná.

společensky prospěšné aktivity v rámci své nadace.

Švédská akademie ji ocenila pro „vypravěčskou představivost, která s encyklopedickou vášní jako svébytná forma života překračuje hranice“. Naráželi tak zjevně na opakující se motiv jejích próz, kde důležitější než silní hrdinové, jsou lidé na pomezí, ochotní pochybovat o společenských danostech a hledat cestu (i když třeba neúspěšně) k pravdě. Tak jako v nomádském románu-eseji Běguni (2007) oceněném Mezinárodní Man Bookerovou cenou nebo ve více než devítisetstránkovém opusu magnum Knihy Jakubovy (2014).

Protagonistou románu, jehož podtitul zní: „Velká cesta přes sedmero hranic, pět jazyků, tři velká náboženství a nespočet menších“, je Žid původem z Podolí na dnešní Ukrajině. Jmenuje se Jakub Frank, nechal se pokřtít a zároveň se prohlašoval za mesiáše. Tokarczuk zaujal Frank coby náboženský vizionář, postupně ji však začal děsit, když se při práci na Knihách Jakubových začaly vyjevovat jeho psychopatické a násilnické rysy.

„Píšu fikci, ale nikdy to není vyucané z prstu. Když píšu, musím všechno cítit uvnitř sama sebe. Musím skrz sebe procedit všechny bytosti a předměty objevující se v knize... Na každou věc se musím podívat zblízka, s největší vážností, a zosobnit v sobě, personalizovat. Právě k tomu mi slouží vnímavost – protože vnímavost je umění zosobnění, soucítění, tedy neustálého nacházení podobností,“ popsala Tokarczuk svůj

přístup k psaní v rámci své přednášky před Švédskou akademií známé pod názvem „Vnímavý vypravěč“.

JASNÉ POSTOJE

Nacházení podobností, přinášení literatury do veřejného prostoru se stalo hlavní náplní jejích uplynulých let. Tokarczuk se už v roce 2015 zapojila do organizace festivalu Góry literatury, který s finanční odměnou spojenou s udělením Nobelovy ceny vyrostl v největší literární svátek v Polsku. Hlavním cílem akce pořádané především v odlehle Nové Rudě a Radkově na česko-polském pomezí je podle slov spisovatelky propagace kultury a čtenářství, šíření a posilování jasných postojů v otázkách ekologie a rovných příležitostí, kulturní a občanské angažovanosti. Letošní jedenáctý ročník proběhne druhý týden v červenci a jeho tématem jsou manipulace, dezinformace a nenávislné projevy.

Místo, kde se autorka zapojila do kulturního i společenského dění, není náhodné. Sama na Kladsku ve vesnici Krajanov žije, a především píše. Do třicet kilometrů vzdáleného Sokołowska, kde v polovině 19. století vzniklo první sanatorium pro osoby trpící tuberkulózou, zasadila i svůj poslední román Empusion (2022). Parafrází na kanonické dílo Thomase Manna Kouzelný vrch, které se odehrává ve stejném roce jen ve švýcarském Davosu, navázala na své předchozí romány s hraničními hrdiny i na půjčování si z „pokleslých“ žánrů.

„V podtitulu knihy stojí, že se jedná o přírodně-léčivý horor, což není

asi nejpřesnější popis toho, s čím se čtenář setká, ale je tím dokonale vystiženo to, jak na vnímavého čtenáře kniha zapůsobí. Autorka Empusionem opět potvrzuje, že píše pro ty, kteří chtějí a umějí číst, hledají v textu otázky, a ne vždy očekávají odpovědi od ní samotné, spíše jde o komunikaci s dílem a jeho postavami,“ uvedl v jednom z rozhovorů její dvorní překladatel do češtiny a vysokoškolský pedagog Petr Vidlák.

Jakkoli Tokarczuk vypráví znepokojivý, mnohvrstevnatý příběh, je její poslední kniha neméně feministickou reakcí na fenomén misogynie. A v tomto spojení tkví síla jejích knih, jež získávají ceny, ale především provokují společenské i politické diskuze, aniž by trpěly na schematičnost nebo doslovnost.

Samozřejmě i nobelistce lze něco vytknout, někdy je pozvolného tempa až příliš, jindy se příběh promění až v historickou faktografii, stále ale platí, že Olga Tokarczuk má co říct a považuje literaturu za životně důležitou. Potvrzují to ostatně i její slova z už zmíněné přednášky: „To, jak přemýšlíme o světě – a co je možná ještě důležitější – jak o něm mluvíme, má obrovský význam. Stane-li se něco, co není vyprávěno, přestává to existovat, a umírá. Vědí to velmi dobře historici, ale také politici a tyrani všeho druhu. Kdo má a sprádá příběh – vládne.“

Autorka je kulturní publicistka